

De relatie tussen Anderlecht en Itterbeek (Joden en WOII)

Machteld de Schrijver

- Villa ‘Oor’ of ‘Villa Desmet’, Zakstraat, Itterbeek

Villakasteeltje, gebouwd in 1912 door de industrieel Joris Oor en kort daarna verkocht aan de familie Georges en Marthe De Smet. Georges de Smet was een scheikundige en werkzaam in Brussel, bij de ‘comptoir du Soudan S.A’, in de Paleizenstraat. Hij verborg er Joodse kinderen, bij hem ondergebracht vanuit Anderlecht

- Het lot van de Joden tijdens de tweede wereldoorlog

Niet alle Joden werden gedeporteerd. Men kon ook vluchten en onderduiken. Het vinden van een onderduikplaats was lang niet evident. Toeval en geluk speelden een grote rol. Veel was individueel bepaald en had een factor van hoogdringendheid: Joodse families moesten bijvoorbeeld bij razzia’s hun huizen ontvluchten en werden gedwongen om bij mensen aan te bellen voor hulp. Bij de Belgische bevolking was er blijkbaar al heel vroeg de bereidheid om te helpen aanwezig, wat de basis heeft gevormd van de redding van meer dan de helft van de Joodse bevolking in België!

In totaal werden in België meer dan 32.000 Joden geholpen, voornamelijk in een periode van ongeveer 5 maanden, na 2,5 jaar Duitse bezetting. Op dat moment was het verzet al behoorlijk goed georganiseerd. Dit verzet was zeker niet zonder risico’s: men riskeerde deportatie, opsluiting en in het ergste geval de dood.

Er waren verschillende motivaties. Binnen kloosters en religieuze instellingen was barmhartigheid en naastenliefde een belangrijke reden voor het redden van mensen. Wat echter ook soms meespeelde was de hoop om Joodse zielen te redden door voornamelijk kinderen te bekeren tot het christendom. Dat in deze instellingen de beslissingen door meerdere mensen genomen werden, zorgde voor een collectieve verantwoordelijkheid. De Kerk verbood het redden van Joden trouwens niet officieel. Meerdere bisschoppen, waaronder Mgr. Kerkhofs en ook kardinaal Van Roey, verleenden hun morele steun aan dit gebeuren.

Bij een groot deel van de bevolking heerste er haat tegen de Duitse bezetter, enerzijds vanuit de herinnering aan de Eerste Wereldoorlog en anderzijds vanuit een grote weerstand tegen de nieuwe bezetting waarbij de Belgische neutraliteit met de voeten getreden werd. Elke daad tegen de Duitse ‘vijand’ beschouwde men dan ook als een daad van verzet. Patriotisme, in de vorm van een daad van weerstand tegen de vijand, was bij de particulieren dus een belangrijke motivatie, evenals humanisme of christelijke barmhartigheid.

Vanuit de redders waren er meerdere aanvragen tot het adopteren van de Joodse kinderen die ze hielpen onderduiken, vanuit gevoelens van solidariteit, barmhartigheid en vooral vanuit een kinderwens. Dit zorgde na de Bevrijding vaak voor menselijke drama’s, wanneer familieleden terugkwamen voor het kind in kwestie.

Er waren echter ook mensen die van de situatie misbruik maakten om zichzelf te verrijken. Tegen forse betaling zorgden zij bijvoorbeeld voor een woonplaats, en wanneer het geld op was, gaven ze de Joodse inwoners aan bij de Gestapo.

Van de naar schatting 10.500 Joodse kinderen in België bij het begin van de Tweede Wereldoorlog werden er 4.245 gedeporteerd en omzeggens allemaal vermoord in Auschwitz. Tijdens de bezetting heeft het Comité ter Verdediging van de Joden (CVJ) ongeveer 2.000 kinderen ondergebracht bij niet-Joodse gezinnen en instellingen. Daarnaast zijn tijdens de oorlog ongeveer 650 kinderen in de door de Vereniging van de Joden in België (VJB) opgerichte tehuizen ondergebracht. Het is echter bijzonder moeilijk om een zicht te krijgen op

het aantal kinderen dat niet door het verzet maar door de eigen ouders in een niet-Joods milieu geplaatst werden.

Yvonne Nevejean, directrice van het Nationaal Kinderwelzijn (Oeuvre de l'Enfance) en haar medewerkers slaagden erin om 4.000 kinderen te redden. Andere organisaties zoals het Rode Kruis, de Kerk, Winterhulp, allerlei kindertehuizen etc. speelden ook een rol in de hulpverlening aan ondergedoken joodse families.

In september 1942 werd het 'le Comité de défense des Juifs , of CDJ ' gesticht door d'Hertz, Yvonne Jospa en Maurice Heiber, lid van AJB .

Met de hulp van geestelijken zoals de Luikse bisschop Kerkhofs, Joseph André, de Leuvense Benedictijn Dom Bruno en de Anderlechtse pastoor Bruylants en Marieke werden de kinderen onder een valse identiteit ondergebracht in huishoudens. Pastoor Bruylants was verantwoordelijk voor de parochie Onze Lieve Vrouw Znderlecht (Notre Dame Immaculée in Anderlecht (Kuregem). Marieke woonde naast de kerk.

- Rol van 6 personen, waaronder 4 verzetsleden, bij een reddingsactie:

Floris Desmedt, Andrée Ermel, Jankiel Parancevitch, Tobie Cymberknopf, Bernard Fenerberg (toen 16 jaar oud) en Paul Halter, student, lid en leider van de jeugdbeweging 'Rode Valken', lid van 'Groep G ' en lid van het Belgische Partizanenleger

- Later zou Bernard Fenerberg (op 17 jaar) op voorstel van Paul Halter toetreden tot het Belgische Partizanenleger

- Verblijfplaats Joodse kinderen:

Clemenceaulaan 70, Anderlecht- in het vroegere klooster en de school van de 'Sœurs du Très Saint Sauveur'; die al in 1937 ten gevolge van de burgeroorlog Baskische kinderen hadden opgevangen. Het gebouw had een uitgang aan de achterkant, aan de Sergent de Bruynestraat.

Het klooster en de school zijn verdwenen. Nu is er een ander gebouw; het is de verblijfplaats van de 'Petits Frères de l'Évangile'. Er hangt wel een gedenkplaat over de rol van het klooster van 'Les Sœurs du Très Saint Sauveur'.

Verbergplaats van 17 Joodse meisjes, van 20 maanden tot 12 jaar oud, samen met de Joodse gouvernante Gutki, 24 jaar oud

Un groupe d'enfants cachés du Boulevard Clémenceau avec la mère supérieure Marie Aurélie.

Sœur supérieure Marie-Aurélie en Marthe De Smet met 5 kinderen van de Joodse familie Poler Vier meisjes - Rosette, Fanny, Jeanine en Lilia- wonen in Venezuela en op de Nederlandse Antillen.

- De getuigenissen van Bernard Fenerberg en Paul Halter werden later beschreven en gepubliceerd.

Bernard Fenerberg was alleen achtergebleven (zijn zus en moeder waren gevlucht of ondergedoken, zijn vader verplicht tewerkgesteld in Frankrijk, bij de bouw van de 'Atlanticwall') en werkte klandestien in Anderlecht. 's Avonds, na het werk, kwam hij eten bij Marieke in de Kliniekstraat, die de pastoor hielp bij het verbergen van Joodse kinderen. Daar heeft Bernard op 19 mei van Marieke het verhaal gehoord van het bezoek van de Sipo-Sd en de verklikker 'Jacques' aan het klooster en de school 'Trés Saint Sauveur' van Anderlecht. Omdat niet alle Joodse kinderen in het klooster aanwezig waren zouden de Sipo SD en Jacques 's anderendaags, op 20 mei 1943, terugkomen en alle kinderen weghalen.

Er werd een reddingsactie 'in extremis' georganiseerd op vraag van Bernard Fenerberg, via zijn vriend Toby Cymberknopf. Met vrienden en partizanen werd er 's avonds, op het ogenblik van de 'avondklok' (22 uur) snel een actie georganiseerd, geleid door Paul Halter. De redders waren in totaal met 7. Halter werd geholpen door de partizanen Floris Desmet, de boodschapper Andrée Ermel en Paransevitch; zij hadden alle 4 wapens. Er werd een kidnapping geveinsd: de zusters werden vastgebonden met telefoonkabels. De 17 Joodse meisjes, die al in bed waren werden wakker gemaakt en aangekleed. Twee mama's namen hun Joodse kinderen terug mee. De twee jongste kinderen werden weggebracht door Andrée Ermel en Floris Desmet. De 10 overgebleven kinderen werden samen met de gouvernante –in groepjes van 3 verdeeld- meegenomen en ondergebracht op verschillende plaatsen. Onder andere op de woonplaats van Bernard Fenerberg, in de 'rue Terre-Neuve' (Nieuwland straat), in de Marollen en de woonplaats van Paul Halter. 's Anderendaags hebben leden van de C.D.J de kinderen verder weggebracht.

Een artikel over deze reddingsactie is verschenen in de krant 'Libération' van juni 1943.

Bernard Fenerberg nam later deel aan het ‘Congres van het verborgen kind’, in New York, in 1995, en zag daar voor de eerste keer enkele geredde meisjes terug.

Baron Paul Halter omgeven door een groep van geredde kinderen, verborgen bij de zusters en de school ‘Trés Saint Sauveur’ van Anderlecht

Foto gemaakt n.a.v. de plaatsing van de gedenkplaat, aangebracht in 2003 (helaas werd de “soeur supérieure” Marie Aurélie niet vermeld).

De dames wonen thans in België, de V.S., Frankrijk, Venezuela en de Nederlandse Antillen. Alle geredde meisjes hebben de Tweede Wereldoorlog overleefd.

Gedenkplaat, aangebracht in 2003.

Clemenceaulaan 70, Anderlecht- nu de woonst van de congregatie « Petits frères de l'Évangile ».

- Onderscheiding “ Rechtvaardige onder de volkeren”.

Een uit de Talmoed afkomstige eretitel die door Israël wordt gegeven aan *gojim* (niet-Joden) die Joden ten tijde van de Holocaust hebben helpen onderduiken, ontkomen en overleven. De toekenning gebeurt door de leiding van Yad Vashem, de plaats waar het Joodse volk de slachtoffers van de door Adolf Hitler georganiseerde massamoord op de Joden herdenkt.

Men noemt de titel ook wel *Yad Vashem-onderscheiding voor hulp aan Joden*. De decorandus ontvangt een medaille en een oorkonde met de vermelding van zijn of haar naam. Verder wordt deze naam in Jeruzalem in een muur gebeiteld, in een park gewijd aan de "Rechtvaardige onder de Volkeren".

1.

Met betrekking tot de Wet Martelaren- en Heldenherdenking is het duidelijk dat een persoon heel bijzonder moet zijn geweest om de officiële titel Rechtvaardige onder de Volkeren te krijgen. Daarom probeert het comité ook de motiveringen van de voorgedragene voor het redden van Joden aan de weet te komen en worden vragen gesteld als: Kreeg de redder geld om Joden te helpen? Welke risico's en gevaren stonden de redder te wachten? Hadden de redenen van de redder te maken met vriendschap, geloof, enzovoort? In het algemeen moest de persoon zijn of haar leven, veiligheid of persoonlijke vrijheid hebben geriskeerd om een Jood te redden van deportatie zonder daarvoor geld te hebben gevraagd. In vele gevallen waren het diplomaten. Maar het waren ook vaak gewone mensen die in de Holocaust de levens van Joden redden. Zij kozen er ondanks alle gevaar voor een of meer Joden te verbergen in huis of tuin.

Vanaf 1953 tot nu kregen meer dan 27.362 mensen uit 51 landen deze onderscheiding.

De gebeurtenis is ook vermeld in de Dossinkazerne.

Het verhaal is opgenomen in de reizende tentoonstelling "Het Ondergedoken Kind": <https://www.kazernedossin.eu/NL/Docs/Educatieve-documenten/reizende-tentoonstelling-Ondergedoken-Kinderen-1.pdf>.

2. Itterbeek

Vanaf 1942 ving het echtpaar de Smet in Itterbeek Joodse kinderen op. Eerst kwam er Ginette Monk verblijven, en later kwam er een 6 maanden oude baby, Lilly. Op 30 mei 1943 werd tenslotte Yvette Lerner door de Anderlechtse zuster Claire bij hen ondergebracht. Yvette werd er verenigd met haar nicht Fanny en met de ouders van Fanny. Fanny's ouders beslisten echter om naar Brussel terug te keren en werden helaas gearresteerd.

Het echtpaar de Smet had een serre, kweekte groenten, hield bijen en een geit, zodat er voldoende voedsel was voor iedereen.

Moeder de Smet had steeds een grote som geld klaar, om de Gestapo bij een mogelijke inval om te kopen.

Marthe Desmet overleefde haar man en werd 102 jaar oud.

De dochters bleven ongehuwd en woonden samen op de villa. Een van de zonen, Francis, woonde wat verderop, in een villa aan een veldweg.

Georges De Smet, zijn vrouw Marthe en hun 4 kinderen André, Francis, Eliane en Marie-Paule werden in april 1982 erkend als 'Rechtvaardige onder de volkeren' (S. Brachfeld : *Merci de nous avoir sauvés*). . Hun verhaal werd opgenomen op de website van Yad Vashem: https://righteous.yadvashem.org/?search=de%20smet&searchType=righteous_only&language=en&itemId=4042487&ind=1 .

60 jaar later, in mei 2003, werd er een herdenkingsceremonie georganiseerd, , in het gemeentehuis van Anderlecht, in aanwezigheid van Baron Paul Halter.

michelvanderburg / CC BY-SA / [Wikimedia](https://www.wikimedia.org/), De medaille die gegeven wordt aan de Rechtvaardigen

Teksten en illustratie : Machteld De Schrijver, Culturama vza